

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัย “เรื่อง การประยุกต์หลักอิทธิบาท ๔ ใช้ในการจัดการเรียนรู้ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔-๖ โรงเรียนวรรณรัตน์ศึกษา อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น”

ผู้ศึกษาวิจัยได้กำหนดวัตถุประสงค์ ดังนี้ ๑) เพื่อศึกษาหลักอิทธิบาท ๔ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ๒) เพื่อศึกษากระบวนการใช้หลักอิทธิบาท ๔ ในการจัดการเรียนรู้ของนักเรียนชั้นประถมศึกษา ๓) เพื่อศึกษาผลของการประยุกต์หลักอิทธิบาท ๔ ใช้ในการจัดการเรียนรู้

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบสัมภาษณ์ กลุ่มเป้าหมายที่เกี่ยวข้อง เครื่องมือที่ใช้ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ชนิดโครงสร้าง การเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มเป้าหมายจำนวน ๓๐ คน วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้วิธีพรรณนาและนำเสนอด้วยความเรียงสรุปผลการวิจัย ดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

หลักการและแนวคิดในการทำงาน ให้ประสบผลสำเร็จ ตามหลักอิทธิบาท ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทความหมายของอิทธิบาท ๔ หมายถึง หลักธรรมนำไปสู่ความสำเร็จ คือ ฉันทะ ความพอใจ, มีใจรักในงานที่ทำ ด้วยใจรัก วิริยะ ความพากเพียร อดทน ต่อความลำบากยากเย็น ไม่ว่าจะเป็นอย่างใด ๆ ก็ตามขอให้ทำอย่างสุจริต จิตตะ เอาจิตฝึกฝฝ ฝายใจรักด้วยความพยายาม ด้วยเอาจิตพยายามอาชีพนั่นๆ ให้บรรลุผลสำเร็จ วิมังสา ใช้ปัญญาสอบสวนในงานที่ทำ ดิตรอง หาเหตุผลและปรับปรุงแก้ไข เพื่อจะให้ประสบผลสำเร็จให้ดียิ่งๆ ขึ้นไปจากผลการศึกษาหลักการและแนวคิดในการทำงาน ให้ประสบผลสำเร็จตามหลักอิทธิบาท ทุกๆ คน ถ้านำหลักอิทธิบาทไปใช้ จะประสบผลสำเร็จในหน้าที่การงานทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นการทำงานราชการ การทำงานค้าขาย การทำงานอุตสาหกรรม การทำงานเกษตร และการประกอบอาชีพ ถ้ามีความตั้งใจทำ ก็มีความสุข ในการทำงาน ยินดีในสิ่งที่ตนได้กระทำในงานนั้นด้วยความเต็มใจทำ ตั้งใจทำพอใจในการทำงาน ให้ประสบผลสำเร็จยิ่งๆ ขึ้นไป จากการศึกษาพบว่า

หลักอิทธิบาท ๔ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาซึ่งให้ความสำคัญการดำรงชีวิตด้วยหลักของอิทธิบาท ๔ คือ เส้นทางไปสู่ความสำเร็จหรือคุณธรรมที่ให้ถึงความสำเร็จในการทำงาน ช่วยให้การปฏิบัติหน้าที่ของบุคคลได้ผลสำเร็จตามความมุ่งหมาย ซึ่งทางแห่งความสำเร็จนั้น ประกอบไปด้วย ๑) ฉันทะ คือ ความพอใจ ความมีใจรักในสิ่งที่ทำ และพอใจใฝ่รักในจุดหมายของสิ่งที่ทำนั้น อยากทำสิ่งนั้นๆ ให้สำเร็จ อยากให้งานนั้น หรือสิ่งนั้นบรรลุถึงจุดหมาย และปรารถนาจะทำให้ได้ผลดียิ่งๆ ขึ้นไป ซึ่งจะแสดงออกมาด้วยการกระทำด้วยความพอใจ เต็มใจ และสนใจในสิ่งที่ตนกำลังกระทำอยู่ หรืองานที่ได้รับมอบหมายให้กระทำ ทำงานด้วยใจรัก ๒) วิริยะ คือ ความเพียร ขยันหมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็ง อดทนเอาธุระ ไม่ท้อถอย ซึ่งแสดงออกมาด้วยความเพียร พยายามในการปฏิบัติหน้าที่ด้วยความรู้สึกไม่ท้อถอย และมีความกล้าที่จะกระทำงานนั้นๆ ถ้าเห็นอะไรเป็นอุปสรรค

หรืองานที่มาอยู่ข้างหน้าแล้วจะต้องเอาชนะทำให้สำเร็จ ทำงานให้เป็นเรื่องที่ท้าทายจะสู้และจะพยายามเพื่อให้สำเร็จ ๓) จิตตะ คือ ความตั้งใจ หรือเอาใจฝักใฝ่ ได้แก่ ความมีจิตผูกพัน จดจ่อ ฝาคิดเรื่องนั้นใจอยู่กับงานนั้น ไม่ปล่อย ไม่ห่างไปไหน ไม่สนใจไม่รู้เรื่องอื่นๆ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำ และทำสิ่งนั้นด้วยความคิด เอาจิตฝักใฝ่ไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไป อุทิศตัวอุทิศใจให้แก่สิ่งที่ทำ ซึ่งแสดงออกมาด้วยการเอาใจใส่ จดจ่อ ตั้งใจในการทำงานอย่างจริงจัง ไม่ปล่อยให้ความคิดฟุ้งซ่าน ๔) วิมังสา คือ ความไตร่ตรอง หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญตรวจหาเหตุผลและตรวจสอบข้อยังหย่อนในสิ่งที่ทำนั้น ขอบคิด ค้นหาเหตุผล ขอบสอบสวนทดลอง มีการวางแผน วัดผล คิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง ซึ่งแสดงออกด้วยการใช้ปัญญาพิจารณาไตร่ตรองหาเหตุผลในสิ่งที่กระทำด้วยความพินิจพิเคราะห์ มีการวางแผน และวัดผลงานที่กระทำเสมอ จากผลการศึกษาวิจัยพบว่า

กระบวนการใช้หลักอริยบท ๔ ในการจัดการเรียนรู้กระบวนการกิจกรรมกลุ่มช่วยแก้ไขข้อจำกัดในเรื่องเนื้อหาทางด้านจริยธรรม ซึ่งค่อนข้างเป็นนามธรรมและหยุดนิ่งกับที่ให้เป็นการเรียนรู้ที่น่าสนใจโดยสร้างบรรยากาศของการเรียนรู้ที่มีการที่มีการเคลื่อนไหวของผู้เรียนและเนื้อหาควบคู่กันไป การจัดการกระบวนการเรียนการสอนจึงมุ่งเน้นให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมทั้งด้านร่างกายสติปัญญา อารมณ์ และการปฏิสัมพันธ์เป็นส่วนใหญ่ โดยมีการใช้กิจกรรมและสื่อการสอนบางประการ เช่น สถานการณ์จำลอง การแสดงบทบาทสมมติ กรณีตัวอย่าง เป็นต้น ที่ครูสามารถคิดจัดทำด้วยตนเองได้ จะช่วยส่งเสริมให้การเรียนรู้ทางด้านจริยธรรมเป็นรูปธรรมน่าสนใจขึ้นสอดคล้องกับวัยพัฒนาตนระดับวุฒิภาวะ และความต้องการของนักเรียนแต่ละระดับ หลักอริยบท ๔ ว่าด้วยการครองตน ครองคนและครองงาน เป็นคุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย มีข้อธรรม ๔ ข้อ ประกอบด้วย ฉันทะ คือ ความพอใจ วิริยะ คือ ความเพียร ขันนหมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม จิตตะ คือ ความคิดมุ่งไป อุทิศตัว อุทิศใจให้แก่สิ่งที่ทำ วิมังสา คือความไตร่ตรองหรือทดลอง ผู้บริหารการศึกษาควรยึดหลักธรรมนี้เพื่อประยุกต์ใช้กับการบริหารงานของสถานศึกษาและการจัดประสบการณ์ให้แก่ผู้เรียน เพื่อให้ทุกคนมีส่วนร่วมทั้งความคิดเห็นและการกระทำภายในสถานการณ์ที่กำหนดทำให้สมาชิกในกลุ่มมีการวางแผนการทำงานร่วมกัน แลกเปลี่ยนประสบการณ์และแก้ปัญหาร่วมกันส่งผลให้สมาชิกในกลุ่มได้พัฒนาตนเอง เกิดการเรียนรู้และนำไปประยุกต์ใช้ในการเรียนกิจกรรมกลุ่ม คือ การจัดประสบการณ์ให้แก่ผู้เรียน เพื่อให้ทุกคนมีส่วนร่วมทั้งความคิดเห็นและการกระทำภายในสถานการณ์ที่กำหนด ทำให้สมาชิกในกลุ่มมีการวางแผนการทำงานร่วมกัน แลกเปลี่ยนประสบการณ์และแก้ปัญหาร่วมกันส่งผลให้สมาชิกในกลุ่มได้พัฒนาตนเอง เกิดการเรียนรู้และนำไปประยุกต์ใช้ในการเรียน หลักอริยบท ๔ เป็นหลักธรรมหนึ่งในการบริหารโรงเรียนแล้วก็จะทำให้ผู้บริหารและครูผู้สอนสามารถแก้ไขปัญหาและอุปสรรคในการทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ต่อไป

ผลของการประยุกต์หลักอริยบท ๔ ใช้ในการจัดการเรียนรู้เป็นการจัดการกระบวนการเรียนสอนเพื่อพัฒนาตนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์เป็นความหมายที่แท้ของการศึกษาเป็นเครื่องมือสำหรับพัฒนาตัวคนทั้งคนหรือชีวิตทั้งชีวิต การพัฒนานั้นคือการศึกษา เมื่อผู้เรียนมีการศึกษาอย่างนี้แล้วก็จะเอาคุณสมบัติที่ตัวมีซึ่งเกิดจากการศึกษานี้ไปเป็นเครื่องมือในการดำเนินชีวิต และสร้างสรรค์สิ่งต่างๆ การศึกษาจึงกลายเป็นเครื่องมือสำหรับการพัฒนา ผลการศึกษาวิจัยได้ทราบว่า

ผู้บริหารให้ความสำคัญด้วยหลักพุทธธรรมอริยบท ๔ ว่าการดำเนินงานของคณะบุคคล คือ การดำเนินงานของผู้อำนวยการโรงเรียนร่วมกับคณะครูในโรงเรียน หรือการดำเนินงานของ

อธิการบดีร่วมกับคณาจารย์ในมหาวิทยาลัย หรือรัฐมนตรี กระทรวงศึกษาธิการร่วมกับอธิบดีกรมต่างๆ และครูอาจารย์ในสถาบันการศึกษาต่างๆ โดยที่คณะบุคคลเหล่านี้ต่างร่วมมือกันในการพัฒนาคนให้มีคุณภาพทั้งสิ้น และการพัฒนาคนให้มีคุณภาพได้นั้นจะต้องมีการดำเนินการในการจัดการเรียนการสอน การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ กิจกรรมเสริมหลักสูตรการวัดและการประเมินผล การจัดการอาคารสถานที่ และพัสดุครุภัณฑ์ การสรรหาบุคคลมาดำเนินการ หรือมาทำการสอนในสถาบันการศึกษา การปกครองนักเรียนเพื่อให้นักเรียนเป็นคนดีมีวินัย ซึ่งการดำเนินการเหล่านี้รวมเรียกว่า “ภารกิจทางการบริหารการศึกษา” หรือ “งานบริหารการศึกษา” มีความรัก ความพอใจในงานบริหาร รักในวิชาชีพ รักศิษย์ รักที่จะเห็นเพื่อนร่วมงานมีความเจริญก้าวหน้า และประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิต การให้คาบปรึกษา บริหารทำไปด้วยใจรัก ในวิชาชีพ ไม่ได้ทำไปเพราะพอให้เสร็จไป อธิบาต ๔ เป็นหลักธรรมสำคัญของพุทธศาสนาที่ทำให้ถึงความสำเร็จ เป็นคุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จในการทำงาน เป็นคุณธรรมที่เกี่ยวข้องกับการทำงานในชีวิตประจำวัน กล่าวคือหลักธรรมเหล่านี้เป็นปัจจัยสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ความพอใจเพียงอย่างเดียวก็ไม่สร้างเหตุแห่งความสำเร็จ ผู้บริหารต้องมีความพอใจแล้วพยายามขวนขวายหมั่นแสวงหาเพิ่มเติมโดยไม่ยอมอยู่เฉยหาความสำเร็จของสถานศึกษาอยู่บ่อยๆ โดยไม่เลิกกลางคัน พิจารณาหาข้อบกพร่องของการทำงาน แล้วปฏิบัติสิ่งที่เกื้อกูลต่อการทำงานเพื่อให้ประสบความสำเร็จ ในการบริหารหน่วยงาน การที่ผู้บริหารแสวงหา ผักผ่อน อดทน พินิจพิจารณาเพื่อให้ได้มาซึ่งความสำเร็จของหน่วยงาน อธิบาต ๔ นับว่าเป็นสิ่งสำคัญต่อความสำเร็จของผู้บริหาร ซึ่งหลักธรรมดังกล่าวแบ่งออกเป็น ๔ ด้าน คือ ๑. ด้านฉันทะ เป็น การกระทำที่แสดงถึง ความสนใจใฝ่รู้ ความรักพอใจในสิ่งที่กระทำ และผลของการกระทำ ความมุ่งมั่นในสิ่งที่กระทำนั้น บรรลุเป้าหมายและการใช้วิธีที่ถูกต้องในการบรรลุเป้าหมาย ๒. ด้านวิริยะ เป็นการกระทำที่แสดงถึง ความรู้สึกที่ต้องการทำงานให้สำเร็จลงโดยไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคใดๆ ที่เกิดขึ้น โดยมองว่าอุปสรรคต่างๆ ที่เกิดขึ้นเป็นสิ่งที่ท้าทายในการทำงานให้สำเร็จต่อไป ๓. ด้านจิตตะ เป็นการกระทำที่แสดงถึง ความรู้สึกที่มีความมุ่งมั่นในการทำงานด้วยความแน่วแน่ จดจ่อในสิ่งนั้น เมื่อมีสิ่งใดมารบกวนก็ไม่สามารถที่จะละทิ้งงานนั้นได้ ด้วยเห็นว่าการงานที่ทำนั้นมีความสำคัญต่อตนเองผู้อื่น ตลอดจนถึงสภาพแวดล้อมด้วย จึงได้อุทิศกายและจิตใจในการทำงานนั้น ๔. ด้านวิมังสา เป็น การกระทำที่แสดงถึง ความรู้สึกที่ได้ใช้ปัญญาในการพิจารณาใคร่ครวญและการค้นหาและแก้ไขข้อบกพร่องในการทำงาน โดยได้มีการทดลองและหาแนวทางใหม่ๆ เพื่อนำมาใช้ในการทำงาน ส่งเสริมให้งานเสร็จสิ้น และบรรลุเป้าหมายได้อย่างสมบูรณ์เรียบร้อย ผลการศึกษาได้ทราบว่

ครูผู้สอน ให้ความสำคัญส่งเสริมความรู้ในด้านอธิบาต ๔ ถือว่า เป็นลักษณะที่สำคัญอย่างหนึ่ง ซึ่งใช้เป็นหลักธรรมนำไปใช้ในการศึกษาเล่าเรียนของนักเรียนนักศึกษาให้เหมาะสมตามหลักจริยธรรมหลักจริยธรรมนั้นเป็นข้อปฏิบัติที่นักศึกษาจะเลือกหลักธรรมไปใช้ประกอบในการศึกษาเล่าเรียนเพื่อให้เกิดผลสำเร็จมีประสิทธิภาพสูง นักเรียนนักศึกษามีความรู้สึกมั่นใจที่จะนำเอาหลักอธิบาต ๔ ไปใช้ในการศึกษาศึกษาเล่าเรียน โดยหลักธรรมดังกล่าวนี้หากนำไปใช้ในการศึกษาดังกล่าวแล้วจะประสบผลสำเร็จหรือไม่มากนักเพียงใดนั้น ต้องขึ้นอยู่กับพฤติกรรมของนักศึกษาจะต้องสอดคล้องกับหลักอธิบาต ๔ ขอบข่ายของหลักอธิบาตมีความหมายกว้างขวาง นักเรียนนักศึกษาต้องมีวิจรรย์ญาณและปัญญาหาเหตุผลกลั่นกรองที่จะนำหลักอธิบาต ๔ ไปใช้ในการศึกษาเล่าเรียน เป็นดรชนิบังคับซึ่งจะบอกถึงความสำเร็จในการศึกษาเล่าเรียนตามเป้าหมายที่

ตนเองกำหนดไว้ เหตุผลทางจริยธรรมก็เป็นส่วนประกอบอีกอย่างหนึ่งในการนำหลักอริยบท ๔ ไปใช้ในการศึกษาเล่าเรียน เพื่อให้เกิดผลสำเร็จและมีประสิทธิภาพสูงสุด จริยธรรมเป็นเครื่องจูงใจ และเป็นปัจจัยที่จะผลักดันให้นักเรียนนักศึกษาได้นำหลักอริยบท ๔ ไปประยุกต์ใช้ในการศึกษาเล่าเรียนอย่างถูกต้องและเหมาะสม พฤติกรรมเชิงจริยธรรม ก็เป็นสิ่งที่สำคัญเช่นเดียวกัน ที่จะทำให้นักศึกษามีความนิยมชมชอบที่จะนำหลักอริยบท ๔ ไปประกอบใช้ในการศึกษาเล่าเรียน จริยธรรมเชิงพฤติกรรมก็เป็นค่านิยมในการศึกษาที่จะทำให้นักศึกษานิยมชอบพอใจ มีความเพียร มีจิตมั่น มีการไตร่ตรอง ในการศึกษาเล่าเรียนเป็นอย่างดีเลิศ ผู้ศึกษาวิจัยพบว่า

ผู้ปกครองให้ทรรศนะต่อหลักอริยบท ๔ ในการจัดการเรียนรู้ของนักเรียน ชั้นประถมศึกษา ปีที่ ๔ - ๖ โรงเรียนวรรณรัตน์ศึกษา อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ผู้บริหารโรงเรียน และครูผู้สอนที่รับผิดชอบ ด้านการบริหารจัดการเมื่อพิจารณาจึงพบว่า ผู้ปกครองมีความพึงพอใจ คือ โรงเรียนได้รับความไว้วางใจเชื่อมั่นศรัทธาและได้รับความร่วมมือจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (บ้าน วัด ราชการ) สถานศึกษาร่วมมือกับผู้ปกครอง วัด และชุมชนเพื่อพัฒนาผู้เรียนและชุมชนอย่างต่อเนื่อง สถานศึกษาปลูกฝังศรัทธาสรางเสริมปัญญาในพระพุทธศาสนาให้เกิดขึ้นกับบุคลากรและผู้เกี่ยวข้อง และชุมชนมีส่วนร่วมช่วยเหลือในการพัฒนาชุมชนและสถานศึกษาอย่างต่อเนื่องมีส่วนร่วมในการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษามีความพึงพอใจ นักเรียนมีสุขภาพจิตดี แจ่มใสร่าเริง เบิกบาน สถานศึกษาส่งเสริมบุคลากรและนักเรียน ให้ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีต่อผู้อื่น นักเรียนมีจิตใจเมตตา กรุณา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ แบ่งปันต่อกัน และ สถานศึกษาส่งเสริมความสัมพันธ์แบบกัลยาณมิตรอ่อนน้อม ถ่อมตน ยิ้มแย้ม มีเมตตาต่อกัน ทั้งครู และนักเรียน ผลจากการวิจัยได้พบว่า

นักเรียนแสดงความคิดเห็นกับหลักธรรมอริยบท ๔ ไว้ว่า ลักษณะของอริยบท ๔ นั้น จะมีความสอดคล้องกัน คือ เมื่อมีฉันทะ พอใจที่จะเรียนแล้ว ก็ก่อให้เกิดความเพียรพยายามเกิดขึ้น เพราะหวังที่จะเรียนให้ได้ผลดีตามที่ตนเองปรารถนา เมื่อขณะที่เรียนก็มีความเอาใจใส่เชื่อฟังตามที่ครูสอน ไม่หยอกล้อเพื่อเล่น ไม่ละทิ้งงานที่ได้รับมอบหมายจากครู เมื่อส่งครูแล้วเห็นความบกพร่องหรือผิดพลาดเกิดขึ้นก็พิจารณาหาข้อผิดพลาดนั้น แล้วก็แก้ไขเพื่อที่จะทำให้นั้นสมบูรณ์ยิ่งขึ้นไป ในขั้นนี้นักเรียนจะประมวลเนื้อหากิจกรรมและประสบการณ์ด้วยความคิดเห็นต่างๆ ใน ๒ ลักษณะ คือ

การสรุปสิ่งที่เรียนมาทั้งหมดได้อย่างถูกต้องได้รับหลักการแนวคิดที่ชัดเจน มีแนวทางข้อเสนอหลายๆ ด้านที่เป็นประโยชน์ และสามารถปฏิบัติได้ รวมทั้ง คุณลักษณะด้านจริยธรรมของนักเรียนจะพัฒนาได้สูงและมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

ครูพยายามสนับสนุนติดตามให้นักเรียนนำความรู้ ความคิด ทักษะต่างๆ ที่ได้รับไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับการดำเนินชีวิตของนักเรียนแต่ละคนทั้งในห้องเรียน ครอบครัวยุทธและชุมชน ผู้บริหารโรงเรียนและครูผู้สอนที่รับผิดชอบ สถานศึกษาจัดฝึกฝนอบรมนักเรียนจัดกิจกรรมให้นักเรียนเกิดพฤติกรรมในชีวิตประจำวันที่ดีเป็น อยู่เป็น ดูแลเป็น ฟังเป็น หรือการดำรงชีวิตประจำวันรู้จักเลือกปฏิบัติในสิ่งที่เกิดประโยชน์ต่อชีวิต ประจำวัน กิจกรรมฉลาดบริโภค และสถานศึกษาส่งเสริมให้ทุกคนมีส่วนร่วมและเห็นคุณค่าในการรักษาและ สืบทอดพระพุทธศาสนา โรงเรียนสนับสนุนให้บุคลากร นักเรียนและผู้เกี่ยวข้องเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา อยู่เสมอ

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษา เรื่อง “การประยุกต์หลักอิทธิบาท ๔ ใช้ในการจัดการเรียนรู้ของนักเรียน ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔-๖ โรงเรียนวรรณรัตน์ศึกษา อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น” ผู้วิจัยมี ข้อเสนอแนะโดยแบ่งออกเป็น ๒ ด้าน ดังนี้

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ผู้วิจัยขอเสนอว่า การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ ได้ เห็นความสำคัญใน ๔ ด้านได้แก่ ด้านกายภาพ การบริหารการจัดการ การเรียนการสอน และ บรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ ดังนั้น ผู้บริหารสถานศึกษาทุกระดับควรส่งเสริมการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ ในการศึกษาแก่นักเรียน นักศึกษาในรูปแบบต่างๆ

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

จากการศึกษาครั้งนี้ ยังมีประเด็นที่ผู้วิจัยเห็นว่า ควรนำประเด็นอื่นๆ มาศึกษาเพิ่มเติม ดังต่อไปนี้

๑. ควรมีวิจัยเชิงทดลองเรื่อง การศึกษาเทคนิควิธีการพัฒนาสมรรถภาพการสอนของครู กับการประยุกต์หลักอิทธิบาท ๔ ใช้ในการจัดการเรียนรู้ของนักเรียนในสถานศึกษาอื่นๆ

๒. ควรมีการวิจัยเรื่อง การประยุกต์อิทธิบาท ๔ ในด้านตัวแปรอื่นๆ กับการจัดการเรียน การสอนของนักเรียน ชั้นประถมศึกษาหรือมัธยมศึกษา

๓. ควรศึกษาวิจัย การใช้อิทธิบาท ๔ กับการทำงานทั้งในองค์กรภาครัฐ และเอกชน